

УДК 631.11(477):338.314

**ТЕНДЕНЦІЇ ДИНАМІКИ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ ВИРОБНИЦТВА
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ
В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ**

І. Гаука, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Зміст товарної політики полягає у визначенні номенклатури й підтримці оптимальної структури виробництва та продажу товарів з урахуванням поточних і довгострокових цілей підприємства, ринкової кон'юнктури, ефективного використання обмежених виробничих ресурсів. Основним чинником, який визначає товарну політику підприємства, є прибутковість вироблених для реалізації товарів. У цьому контексті значний інтерес становлять результати ретроспективного аналізу динаміки рентабельності виробництва продукції сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Істотний внесок у розвиток теорії та практики оцінки рентабельності виробництва на різних рівнях економіки зробили В. Г. Андрійчук, П. І. Гайдучий, І. І. Лукінов, В. Я. Месель-Веселяк, О. М. Онищенко, П. Т. Саблук, О. М. Шпичак та інші вчені. Водночас питання кількісної та якісної оцінки тенденцій динаміки рентабельності виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах України за реформений період (1991–2011 рр.) в економічній літературі розроблені недостатньо.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є виявлення тенденцій динаміки рентабельності виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах України за реформений період.

Виклад основного матеріалу. Понад двадцятирічний період реформування аграрного сектору економіки є достатній для кількісного та якісного оцінювання тенденцій динаміки ефективності використання ресурсів з метою виробництва продукції сільського господарства. Одним з узагальнюючих показників ефективності використання підприємством виробничих ресурсів є рівень рентабельності виробництва продукції. Для аналізу зміни цього показника в сільськогосподарських підприємствах України за реформений період нами виділено чотири якісно відмінні періоди, що охоплюють 1991–1995 рр., 1996–2000 рр., 2001–2005 рр. і 2006–2011 рр.

Особливі ознаки першого періоду на рівні економіки загалом характеризуються відмовою держави від доведення до товаровиробників директивних планів з виробництва і реалізації продукції, лібералізацією ціноутворення, гіперінфляцією попиту, пропозиції і грошової одиниці, наростанням бартерного товарообміну між підприємствами різних галузей [1]. На тлі таких загальноекономічних процесів на рівні сільського господарства відбувалися трансформація колгоспів у колективні сільськогосподарські підприємства, роздержавлення земельного фонду, який використовувався колективними сільськогосподарськими підприємствами, становлення приватного землеволодіння.

Характерними рисами другого періоду, що охоплював 1996–2000 рр., є зародження окремих елементів ринкової інфраструктури, проведення грошової реформи, основними цілями якої були заміна тимчасової грошової одиниці на повноцінну

національну валюту, створення стабільної грошової системи, оздоровлення і впорядкування грошового обігу, подолання наслідків знецінення національної грошової одиниці, перетворення грошей на важливий стимулюючий чинник розвитку економіки країни. В аграрній сфері в цей час тривали реформаційні процеси щодо паювання майна і земель колективної власності, реструктуризації колективних сільськогосподарських підприємств переважно у формі реорганізації.

Третій і четвертий періоди, що охоплювали 2001–2005 рр. і 2006–2011 рр., на макроекономічному рівні характеризувалися: а) подальшим розвитком ринкової інфраструктури; б) посиленням дії грошової реформи в напрямі зниження індексу інфляції; в) прийняттям та реалізацією державних програм посиленої для державного бюджету фінансової підтримки пріоритетних галузей і секторів економіки, з-поміж яких слід виділити аграрну сферу. Безпосередньо в аграрному секторі економіки були вжиті заходи щодо формування аграрного ринку, фінансового оздоровлення аграрних підприємств і забезпечення фінансової підтримки їх доходів [2; 7–9].

Поділ реформеного періоду (1991–2011 рр.) на чотири укрупнені періоди оцінено за допомогою дисперсійного аналізу. На підставі його результатів встановлено, що розрахункове значення критерію Фішера ($F_{\text{розр.}}$), яке наведене в табл. 1, більше за табличне з імовірністю, вищою за 0,95. Зауважимо, що табличне значення критерію Фішера із $k_1 = m - 1 = 3$, $k_2 = n - m = 17$ ступенями вільності і рівнем значущості (рівнем ризику) 5% становить $F_{\text{табл.}} = 3,2$ [11, с. 1249]. Оскільки розрахункове значення критерію Фішера в цьому випадку відображає відношення міжгрупової дисперсії показника динамічного ряду до сумарної дисперсії цього показника в межах укрупнених періодів, то є підстави вважати, що усереднення рівня рентабельності продукції сільського господарства, виробленої сільськогосподарськими підприємствами України, у межах виділених укрупнених періодів доволі об'єктивно відображає основну тенденцію зміни (тренд) цього показника за 1991–2011 рр.

Основний аспект аналізу показників рентабельності виробництва окремих видів продукції на рівні економіки країни загалом зводиться до виявлення можливостей окремої галузі здійснювати просте і розширене відтворення виробництва за рахунок власних коштів. Втім такі можливості диференційовані за різних індексів інфляції, що потребує додаткового залучення до аналізу такого показника в динаміці (табл. 2).

Таблиця 1

Результати усереднення рівня рентабельності виробництва продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами України в межах укрупнених періодів*

Галузь, вид продукції	Рівень рентабельності в середньому за, %					Розрахункове значення F -критерію, $F_{\text{розр.}}$
	1991–2011 рр.	в тому числі				
		1991–1995 рр.	1996–2000 рр.	2001–2005 рр.	2006–2011 рр.	
Продукція сільського господарства – всього	19,9	72,5	-17,7	10,1	12,7	13,6

у т. ч. продукція рослинництва	50,6	142,9	15,9	25,6	25,9	16,0
продукція тваринництва	-5,1	33,2	-44,9	-10,3	-7,1	13,7

*Розраховано автором за даними джерела [10].

Таблиця 2

Динаміка індексу інфляції у сфері споживчих цін і цін виробників промислової продукції в Україні*

Показник	1991–2011 рр.	У тому числі			
		1991–1995 рр.	1996–2000 рр.	2001–2005 рр.	2006–2011 рр.
Індекс споживчих цін у середньому за рік	1,926	10,346	1,226	1,072	1,126
у середньому за місяць	1,056	1,215	1,017	1,006	1,010
Індекс цін виробників промислової продукції у середньому за рік	2,021	12,094	1,184	1,100	1,179
у середньому за місяць	1,060	1,231	1,014	1,008	1,014

*Розраховано автором за даними джерел [5; 6].

Аналіз табл. 1 і табл. 2 засвідчує, що, незважаючи на високий рівень рентабельності виробництва продукції сільського господарства за 1991–1995 рр., сільськогосподарські підприємства України в цьому періоді не мали коштів для відтворення виробництва через високі темпи інфляції. Зауважимо, що в середньому за 1991–1995 рр. доходи підприємств щомісяця знецінювалися більш як на 20%. За таких умов у товарообмінних операціях між підприємствами сільського господарства і промисловості наростали бартерні операції, які були вкрай не вигідні для сільськогосподарських підприємств, тому що посилювали знецінення їхніх доходів.

В умовах певної стабілізації національної грошової одиниці в 1996–2000 рр. виробництво продукції сільського господарства було істотно збитковим (див. табл. 1, 2), що спричинювало низький рівень мотивації власників і працівників, деградацію матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств.

Корінні зміни в динаміку рентабельності виробництва продукції сільського господарства були внесені у 2001–2005 рр., в яких вперше за реформний період аграрної економіки рівень цього показника за помірних темпів інфляції давав змогу сільськогосподарським підприємствам України здійснювати просте і частково розширене відтворення спожитих виробничих ресурсів (див. табл. 1, табл. 2). Потрібно зазначити, що прибуткове виробництво продукції сільського господарства зумовили внутрішні і зовнішні чинники. Внутрішні чинники визначалися тим, що в менеджменті більшості сільськогосподарських підприємств України на цей час утвердилися принципи, сумісні із

розумінням логіки дії законів ринкової економіки. До зовнішніх чинників слід віднести посилення дії грошової реформи в напрямі стабілізації курсу гривні, становлення ринкової інфраструктури загалом та інфраструктури аграрного ринку зокрема, прийняття і реалізацію низки державних програм цільового розвитку й підтримки вітчизняного аграрного виробництва [7; 9].

Аналізуючи рівень рентабельності виробництва продукції сільського господарства загалом у сільськогосподарських підприємствах України за 2006–2011 рр., слід зазначити, що цей показник дещо зріс порівняно з попереднім періодом. Це зумовлено тим, що останніми роками посилюється позитивний вплив окремих внутрішніх і зовнішніх чинників динамічного розвитку товарного сільськогосподарського виробництва.

Висновки. Оцінка тенденційної зміни рівня рентабельності виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах України за роки проведення економічної та аграрної реформ дала змогу виділити чотири якісно відмінні періоди зміни цього показника. Такі періоди охоплюють 1991–1995 рр., 1996–2000 рр., 2001–2005 рр. і 2006–2011 рр. Якісну відмінність виділених періодів визначають принаймні дві критеріальні ознаки: 1) різна природа походження або інтенсивність дії чинників, що спричиняли різний рівень рентабельності виробництва продукції сільського господарства; 2) різні можливості для простого і розширеного відтворення виробництва продукції сільського господарства.

Досліджуючи можливості забезпечення прибуткового виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах України в майбутньому, слід поглибити кількісну та якісну оцінку встановлених тенденцій у напрямі розробки моделей тренду. Утім цей спектр питань потребує поглибленого дослідження в рамках окремої наукової публікації.

Бібліографічний список

1. Гавука І. С. Оцінка резервів ефективності реформування відносин в аграрному секторі економіки / І. С. Гавука, І. Т. Грудзевич // Вісник Львівського державного аграрного університету : економіка АПК. – 1999. – № 5. – С. 14-23.
2. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р. : затверджена Постановою КМУ від 19.09.2007 р. № 1158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007>.
5. Індeksi споживчих цін у 1991–2012 рр. (до попереднього місяця) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Індeksi цін виробників промислової продукції у 1991–2012 рр. (до попереднього місяця) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.
8. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р. : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>.
9. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2238-14>.

10. Сільське господарство за 2011 рік : стат. зб. / за ред. Н. С. Власенко. – К. : Державна служба статистики України, 2012. – С. 54, 55, 58.

11. Статистика для менеджеров с использованием Microsoft Excel / [Левин Д. М., Стефан Д., Кребиль Т. С., Беренсон М. Л.] ; пер. с англ. – [4-е изд.]. – М. : Вильямс, 2004. – 1312 с.

Гавука І. Тенденції динаміки рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції сільськогосподарськими підприємствами України

Проаналізовано дані, що характеризують рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції в сільськогосподарських підприємствах України за 1991–2011 роки. За результатами такого аналізу встановлено тенденції динаміки цього показника. Виділено чотири якісно відмінні періоди зміни досліджуваного показника, в межах яких сільськогосподарські підприємства мали різні можливості для простого і розширеного відтворення.

Ключові слова: рентабельність виробництва, продукція сільського господарства, сільськогосподарські підприємства України, тенденції динаміки.

Havuka I. Trends of profitability agricultural production at agricultural enterprises of Ukraine

The data describing the profitability of agricultural production in agricultural enterprises of Ukraine for 1991–2011 years analyzed. On basis of this analysis defined the trends of studied indicator. Four qualitatively different periods of change in the level of profitability of agricultural production allocated. Within these periods, the agricultural enterprises have different capabilities for simple and expanded reproduction.

Key words: profitability of production, agricultural production, agricultural enterprises of Ukraine, trends.

Гавука ІІ. Тенденции динамики рентабельности производства сельскохозяйственной продукции сельскохозяйственными предприятиями Украины

Проанализированы данные, характеризующие уровень рентабельности производства сельскохозяйственной продукции сельскохозяйственными предприятиями Украины за 1991–2011 годы. По результатам такого анализа установлено тенденции динамики данного показателя. Выделены четыре качественно отличных периода изменения изучаемого показателя, в пределах которых сельскохозяйственные предприятия имели разные возможности для простого и расширенного воспроизводства.

Ключевые слова: рентабельность производства, продукция сельского хозяйства, сельскохозяйственные предприятия Украины, тенденции динамики.